

Серыя «Беларусь і Эдвард Вайніловіч»

БЕЛАРУСЬ, КАПЫЛЬШЧЫНА

І ЭДВАРД ВАЙНІЛОВІЧ

Серыя «Беларусь і Эдвард Вайніловіч»

ІНСТЫТУТ ГІСТОРЫІ НАН БЕЛАРУСІ
БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ПЕДАГАГІЧНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ
ІМЯ МАКСІМА ТАНКА
КАПЫЛЬСКІ РАЁННЫ ВЫКАНАЎЧЫ КАМІТЭТ
РЫМА-КАТАЛІЦКІ КАСЦЁЛ У БЕЛАРУСІ

БЕЛАРУСЬ, КАПЫЛЬШЧЫНА І ЭДВАРД ВАЙНІЛОВІЧ

*Матэрыялы
навукова-практычнай канферэнцыі*

(г. Капыль, 14 лістапада 2015 г.)

Мінск
«Медысонт»
2016

УДК [94(476)+929Вайніловіч](082)
ББК 63.3(4Бей)я43
Б43

Серыя заснавана ў 2016 годзе

Укладальнікі:

А. У. Унучак, У. С. Пуцік, Н. В. Анофранка

Рэдакцыйная калегія:

*А. А. Каваленя (галоўны рэдактар), В. В. Даніловіч,
В. Л. Лакіза, У. С. Пуцік, А. У. Унучак*

Рэцэнзент:

акадэмік НАН Беларусі *М. П. Касцюк*

Беларусь, Капыльшчына і Эдвард Вайніловіч : матэрыялы навук.-практ. канф. (г. Капыль, 14 лістап. 2015 г.) / уклад.: А. У. Унучак, У. С. Пуцік, Н. В. Анофранка. — Мінск : Медысонт, 2016. — 218 с. — (Серыя «Беларусь і Эдвард Вайніловіч»).

ISBN 978-985-7136-18-6.

У зборніку змешчаны даследаванні беларускіх навукоўцаў, спецыялістаў па гісторыі Беларусі другой паловы XIX — першай трэці XX ст., прысвечаныя выдатнай асобе, рэфарматару, патрыёту сваёй Айчыны Эдварду Вайніловічу (1847–1928). На фоне гістрычных катаклізмаў як у Беларусі, так і за яе межамі адлюстраваны важнейшыя вехі з жыцця і дзейнасці нашага земляка.

Адрасуецца вучоным, выкладчыкам ВНУ, настаўнікам школ, краязнаўцам і ўсім тым, хто зацікаўлены ў вывучэнні амаль забытых старонак з гісторыі нашай Бацькаўшчыны.

УДК [94(476)+929Вайніловіч](082)
ББК 63.3(4Бей)я43

ISBN 978-985-7136-18-6

© Унучак А. У., Пуцік У. С.,
Анофранка Н. В., укладанне, 2016
© Афармленне. ТАА «Медысонт», 2016

Віталь Макарэвіч

ФАЛЬСІФІКАВАННЕ ДВАРАНСКІХ ДАКУМЕНТАЎ У БЕЛАРУСКА-ЛІТОЎСКІХ ГУБЕРНЯХ РАСІЙСКОЙ ІМПЕРЫІ (30–70-я гг. XIX ст.)

Рэакцыяй на палітыку расійскага ўрада па «разборы» шляхты ў губернях, далучаных пасля падзелаў Рэчы Паспалітай, стала масавае фальсіфікаванне дакументаў аб дваранскім паходжанні. Гэта з'ява на пэўным этапе набыла надзвычай шырокія маштабы і дала магчымасць зацвердзіцца ў дваранстве шляхце, якая па нейкіх прычынах страціла свае дакументы, альбо іх не мела. Не будзе памылкай таксама адзначыць, што фальсіфікаванні адкрывалі дарогу да прывілеяванага саслоўя многім асобам, якія ўвогуле не мелі дачынення да шляхты.

Фальсіфікаванні і ўсялякія злоўжыванні з дваранскімі спісамі і дакументамі фіксаваліся ўладамі на далучаных пасля падзелаў Рэчы Паспалітай тэрыторыях беларуска-літоўскіх губерняў ўжо з канца XVIII ст. Асабліва шырокі размах падробка дакументаў набыла з 1830-х гг., пасля выдання ўказа 19 кастрычніка 1831 г. Ён пакідаў шляхце двухгадовы тэрмін на прадастаўленне доказаў свайго

дваранскага паходжання. Той, хто не даказаў свайго высакароднага паходжання, павінен быў перайсці ў падаткаабкладаемыя катэгорыі — плаціць падаткі і даваць рэкрута.

Шляхта неадкладна звярнулася да нелегальных шляхоў доказу свайго паходжання. Варта адзначыць, што сапраўднымі дакументамі валодалі нямногія, а ў большасці шляхта ўвогуле не магла належным чынам даказаць сваё дваранскае паходжанне. Гэта, як правіла, была дробная чыншавая шляхта, якая вялікімі ваколіцамі пражывала ў радзівілаўскіх і іншых маёнтках магнатаў ці заможных уладальнікаў. Яна часта ніколі і не мела дакументы, што належным чынам пацвярджалі яе статус, альбо яны былі страчаны. Не многа было шансаў на знаходжанне сапраўдных дакументаў і ў архівах розных устаноў, у якіх захоўваліся актавыя кнігі.

У справе доказу сваіх правоў дробнай шляхце актыўна пачалі дапамагаць, як правіла, за грошы такія ж самыя шляхцічы — чыноўнікі устаноў, служачыя кансісторый, якія мелі доступ да актавых і метрычных кніг. Але не абыходзілася без пратэкцыі ўплывовых асоб.

Дзякуючы ўспамінам Эдварда Вайніловіча захаваўся звесткі, якія даюць уяўленне пра тое, чыноўнікі якога ўзроўню былі заангажаваны ў крымінальны бізнес па нелегальнай наблітацы ў Мінску

ў 50–60-я гг. XIX ст.: «Дваранскія выбары адбываліся ў доме сакратара губернскага старшыні дваранства Гаўсмана, які дзеля гэтага пабудоваў прыгожую камяніцу ў скверы, а сродкі для гэтага ўзяў ад дробнай шляхты, пераважна хадачковай, якую розныя царскія ўказы істотна зачэплялі і якую з-за адсутнасці ў яе дакументаў для доказу дваранства запісвалі ў катэгорыю людзей ападаткаванага саслоўя, што пагражала ім рэкруцкай павіннасцю і іншымі цяжарамі. Таму кожны з іх збіраў апошні грош і ціснуўся ў канцылярыю камісіі, якая займалася справамі доказу дваранства (якая і вырашала справу — Э. В.), а Гаўсман заўсёды ўмеў у архівах палазіць альбо прыпісаць да ўжо зацверджаных у дваранстве радоў»¹. Прыпіска да іншага роду была адным са шляхоў незаконнага замацавання ў расійскім дваранстве. Дзеля гэтага фабрыкаваліся метрычныя выпісы.

Пра Гаўсмана, згадваючы толькі першую літару яго прозвішча, пісаў віленскі архіварыўс Р. Мянцікі: «Ён з неведомым дагэтуль майстэрствам падрабляў почырк і пячаткі, якіх меў у сябе мноства, а за добрыя грошы браўся за найбольш рызыкаўныя падробкі і ніводзін, нават найбольш складаны подпіс, не бянтэжыў яго, не страшыў — у імгненне вока ён імітаваў любы, нават той, што першы раз

¹ Woyniłowicz E. Wspomnienia z lat 1847–1928. Cz.1. Wilno, 1931. S. 52.

бачыў»². Не абмінуў увагай Гаўсмана і яшчэ адзін аўтар успамінаў з XIX ст. Адам Багдановіч, бацька якога служыў кухарам у мінскага дваранскага старшыні Лапы: «В 50-х годах губернский маршалак ... да секретарь дворянства Гаусман немало состряпали дворянских документов, за хорошие деньги, мелкой шляхте, судя по самому красивому зданию в Минске — каменице Гаусмана»³.

Масавы характар фальсіфікаванняў у 1830–1860-я гг. шчыльным павуціннем аб'яднаў шляхту і мясцовае чыноўніцтва. Прыклады можна прадоўжыць: захаваліся і іншыя ўспаміны сучаснікаў пра масавы характар з'явы фальсіфікацыі дакументаў і заангажаванасць ў гэты працэс мясцовых чыноўнікаў⁴.

Трэба сказаць, аднак, што часам здараліся выпадкі, калі фальшыўкі ўсё ж выяўляліся. Такія выпадкі мелі месца, напрыклад, калі праводзілася зверка прадастаўленых у Сенат доказаў на дваранства з актамі Літоўскай метрыкі.

У 1830–1840-я гг. вырабляліся і звычайныя падробкі саміх пасведчанняў аб дваранстве. Такія дакументы часам маглі служыць для вызвалення з-пад рэкруцкай службы альбо для ўладкавання

² Mienicki R. Archiwum Akt Dawnych w Wilnie w okresie od 1795 do 1922 r. S. 40.

³ Богданович А. Мои воспоминания // Нёман. 1994. № 5, С. 23.

⁴ Маркс М. Записки старика // Віцебскі сшытак. 1996. № 2. С. 97.

на грамадзянскую службу. У дадзеным выпадку вельмі рызыкаваў спажывец паслуг, паколькі ён не быў уключаны ў дваранскія спісы і пры самым мінімальным разбіральніцтве яго недваранскае паходжанне лёгка выкрывалася. Таму, такія падробкі службылі для ўладкавання на службу звычайна ў іншай губерні, каб ускладніць магчымае разбіральніцтва. Цывільныя ўлады рэдка іх ініцыявалі. Вайсковыя ўлады былі больш пільныя і ў сумнеўных выпадках часта ініцыявалі разбіральніцтвы, пра што сведчаць аднатышныя архіўныя дакументы⁵.

Цэнтральныя ўлады безумоўна імкнуліся супрацьдзейнічаць фальсіфікацыям, паколькі яны правальвалі палітыку па «разборы шляхты». Камісія, створаная для Віцебскай, Мінскай і Магілёўскай губерняў, падцвердзіла наяўнасць праблемы фальсіфікацыі дакументаў і паведамляла ў Пецябург міністру юстыцыі І. Лабанаву-Растоўскаму пра заўважаныя «беспарадкі» у метрычных кнігах — «...замечены в оных большие беспорядки, что в некоторых книгах находятся листы вшитые и вклеенные, в строках подчистки, переправки, между строк приписки и по сторонам листов записки метрические; почему комиссия полагает, что и после исполнения

⁵ Нацыянальны гістарычны архіў у Гродне (далей — НГАБГ). Ф. 296. Воп. 10. Арк. 411; Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (далей - НГАБ). Ф. 295. Спр. 275; НГАБ. Ф. 295. Спр. 249.

возложенного на неё поручения могут происходить в означенных книгах подлоги...»⁶.

Пасля абмеркавання праблемы міністрамі юстыцыі і ўнутраных спраў, 14 лістапада 1834 г. загадвалася Дваранскім дэпутацкім сходам і Герольдыі «... дабы при производстве и рассмотрении дел о дворянстве они обращали тщательнейшее внимание на все документы...». Рыма-каталіцкім і грэка-каталіцкім кансісторыям і іншым установам, якія выдавалі метрычныя пасведчанні, было загадана не проста іх выдаваць, але «при выдаче метрических выписей вникать в правильность записки метрики», і адзначаць у іх тое, што будзе здавацца падазроным альбо фальшывым у метрычных кнігах⁷.

Указам ад 20 красавіка 1834 г., акрамя камісій па праверцы актавых кніг, былі ўтвораны таксама губернскія камісіі для правядзення рэвізіі дзейнасці дваранскіх дэпутацкіх сходаў у імперыі⁸.

⁶ НГАБ. Ф. 319. Воп. 1. Спр. 202. Арк. 16.

⁷ Там жа. Арк. 16–17.

⁸ Полный свод законов Российской империи (ПСЗ) II. Т. IX. Отд. 1. № 7007. 20 апреля 1834 г. О производстве обревизования действий дворянских депутатских собраний. (Указ, акрамя стварэння камісій, больш дакладна рэгламентаваў дзейнасць дваранскіх дэпутацкіх сходаў па разглядзе вывадовых дыврвнскіх спраў, дакладна ўстанаўліваў, якія дакументы павінны прадастаўляцца і каго маюць права запісваць у радаводныя кнігі дваранскія сходы без разгляду іх спраў у Герольдыі.)

З 1830-х гг. улады вырашылі таксама ўзяцца за праверку актавых і метрычных кніг, паколькі менавіта такія дакументы часта выкарыстоўваліся для фабрыкацыі дваранскіх вывадаў. Эфект быў слабы. Для выпраўлення недахопаў і злоўжыванняў працы першых губернскіх камісій, якія дзейнічалі з 1833 г., у 1842–1852 гг. за справу ўзяліся ўжо новыя. Як адзначалася ў адносінах працы першых камісій, «уряд цалкам не дасягнуў той мэты, якую ставіў перад камісіямі, бо былі выяўлены беспарадкі і злоўжыванні, падобныя да папярэдніх»⁹.

Дзейнасць камісій атрымала негатыўную ацэнку сучаснікаў і пазнейшых гісторыкаў з-за вялікай шкоды, нанесенай дакументам¹⁰. Эфект жа іх працы быў нязначны¹¹. Акрамя пастаянных камісій арганізаваліся і часовыя следчыя камісіі для праверкі працы якога-небудзь архіва.

У 1843 г., каб палегчыць працу Дэпартаменту Герольдыі Сената, які быў перагружаны дакументамі шляхцічаў, што прысылаліся на канчатковае зацвярджанне, была ўтворана Віленская цэнтраль-

⁹ ПСЗ II. Т. XVII. Отд. 2. № 16163. 3 ноября 1842 г. О производстве новой поверки актовых книг в Западных губерниях.

¹⁰ Sikorska-Kulesza J. Deklasacja drobnej szlachty na Litwie i Białorusi w XIX w. Warszawa, 1995. S. 76–77.

¹¹ Лялин В. А. Виленский центральный архив... С. 29; Mienicki R. Archiwum Akt Dawnych w Wilnie w okresie od 1795 do 1922 r. S. 40.

ная рэвізійная камісія¹². Дзейнасць камісіі была пастаўлена пад нагляд генерал-губернатора.

Адным з найбольш распаўсюджаных відаў афіцыйных папер для доказу дваранства былі дакументы, якія пацвярджалі валоданне нерухомай маёмасцю продкамі зацікаўленай асобы. Фальсіфікаванні тут узніклі часта — фабрыкаваліся паперы нават на валоданне такімі маёнткамі, якіх ніколі не існавала.

Чарговым важным крокам улад, які, па іх задуме, павінен быў калі не спыніць, але значна абмежаваць аб'ём фальсіфікаванняў, была архіўная рэформа ў заходніх губернях імперыі. Указам 1852 г. ствараліся тры цэнтральныя архівы — у Віцебску, Вільні і Кіеве. Утвораныя архівы прынялі на сябе функцыі рэвізійных камісій па праверцы актаў і выяўленні фальшывак.

З моманту адкрыцця цэнтральных архіваў толькі яны мелі права выдаваць выпіскі з актаў. Перадача архівам актавых кніг калі і паўплывала на змяншэнне з'явы фальсіфікавання, аднак не выкараніла яе цалкам. У 1862 г. зноў з'явіліся звесткі пра масавыя фальсіфікаванні ў беларуска-літоўскіх землях. У 1867 г. улады спынілі разгляд

¹² ПСЗ II. Т. XVIII. Отд. 1. № 16857. 18 мая 1843 г. О учреждении в г. Вильно Центральной ревизионной комиссии для губерний: Виленской, Минской, Гродненской и Ковенской.

як у дваранскіх сходах, так і ў Герольдыі тых спраў, якія былі заснаваны на дакументах Кіеўскага цэнтральнага архіва ў сувязі з масавымі фальсіфікаваннямі. Была зноў утворана камісія для пераправеркі рашэнняў, прынятых на аснове дакументаў, што былі выдадзены гэтым архівам. Аднак камісія вымушана была прызнаць сваю некампетэнтнасць, бо «не магла вызначыць прыкметаў, паводле якіх можна было б адрозніць сапраўдныя акты XVIII ст. ад паддробленых»¹³.

Акрамя падробкі актаў і выпісак па-ранейшаму заставаліся таксама такія магчымасці для незаконнай наблітацы, як прыпіска да зацверджанага ў дваранстве роду¹⁴. Дзеля гэтага фабрыкавалася метрыка, куды дапісваліся неабходныя звесткі, ці выраблялася паддробленая выпіска з метрычнай кнігі.

Фальсіфікаванне дакументаў аб дваранскім паходжанні ў XIX ст. стала пашыранай з'явай і крыніцай узбагачэння людзей, якія мелі доступ да актаў. Колькі было фальшывак, не выкрытых камісіямі, колькі асоб, на падставе паддробленых дакументаў было зацверджана ў дваранстве, высветліць зараз практычна немагчыма. Але можна сцвяр-

¹³ Самоквасов Д. Я. Архивное дело в России. Кн. 1. Москва, 1902. С. 120.

¹⁴ Woyniłowicz E. Wspomnienia z lat 1847–1928. Cz.1. Wilno, 1931. S. 52.

джаць, што колькасць такіх людзей была вялізнай. Спыніць фальсіфікаванне дакументаў не ўдалося з-за дзвюх асноўных прычын — заангажаванасці ў гэту справу многіх, нават уплывовых чыноўнікаў, архіварыусаў і членаў рэвізійных і праверачных камісій, а таксама з-за некампетэнтнасці чыноўнікаў у рабоце з дакументамі XVI–XVIII стст.

Грошы маглі адкрыць дарогу да наблітацы фактычна любой асобе. Амаль палова з 200 тысяч дробнай шляхты, якую ўлады хацелі пазбавіць дваранскіх прывілеяў (дзесьці каля 80 тыс. чалавек у Беларусі), праўдамі ці няпраўдамі ў 30–60-я гг. XIX ст. усё ж здолела «ўціснуцца» ў дваранскае саслоўе. Строгасць і жорсткасць расійскай аўтакратыі ў адносінах да шляхты ў пэўнай ступені змячалася прадажнасцю і хабарніцтвам чыноўнікаў, якія рэалізоўвалі імперскую палітыку. Па сведчаннях віленскага архіварыуса І. Спрогіса, працэдура падробкі дакументаў каштавала каля 50 руб. срэбрам¹⁵.

Неабходна адзначыць, што палітыка ўлад у адносінах да той дробнай шляхты, якая пазбегла залічэння ў катэгорыі аднадворцаў і грамадзян заходніх губерняў у 1833–1834 гг., рэалізоўвалася ў напрамку адасаблення іх ад памешчыкаў. А вось

¹⁵ Спрогис И. Я. Виленский центральный архив древних актовых книг. Вильна, 1902. С. 8.

памешчыкам якраз неаднаразова даваліся адтэрміноўкі і льготы ў падачы дакументаў.

З-за адсутнасці магчымасцей для хуткага разгляду дакументаў, а таксама шматлікіх злоўжыванняў і падробак дакументаў на мясцовым узроўні, улады вымушаны былі расцягнуць у часе працэдуру разгляду дакументаў дробнай шляхты, якая іх падавала, аж да 1864 г. У гэтым годзе, карыстаючыся ўмовамі панаваўшай пасля паўстання рэакцыі, усе асобы, не зацверджаныя ў дваранстве, былі канчаткова пазбаўлены ўладамі дваранскіх прывілеяў і прыпісаны ў падаткаабкладаемых катэгорыі. Той, хто хацеў даказаць дваранства, вымушаны быў перш прыпісацца ў падаткаабкладзены стан.

Рашучыя дзеянні ўлад, накіраваныя на канчатковы перавод шляхты, якая не даказала свайго дваранства, у падаткаабкладзеныя катэгорыі, падлягалі рэалізацыі паводле ўказа 23 верасня 1864 г.¹⁶ Але гэта не спыніла працэсу фальсіфікавання дакументаў. Архіўныя матэрыялы сведчаць, што якраз «неправільная выдача дворянских документов с особенным усилением производилась со времени издания в 1864 г. указа Правительствующего Сената от 23 сентября»¹⁷. Сітуацыя нагадвала 1831 г. Многія шляхцічы, якія не жадалі страчваць

¹⁶ НГАБ. Ф. 295. Воп. 1. Спр. 1904. Арк. 1–4 адв.

¹⁷ Там жа. Арк. 16.

такую шыкоўную прывілею дваранства, як адсутнасць абавязку ўносіць падушны падатак, служыць у войску, магчымасць уладкоўвацца на дзяржаўную працу, спрабавалі абысці ўзведзеныя перашкоды. Ізноў у гэтай справе паўсюдна ім спрыялі мясцовыя чыноўнікі. Масштабы фальсіфікацый былі значныя. Для многіх гэта быў апошні шанец перасесці ў дваранскі вагон першага класа, які адыходзіў ад апошняй сартавальнай станцыі доўгага падарожжа пад назвай «разбор» шляхты.

У 1867 г. раследаваннем фактаў масавых фальсіфікацый, якія былі выяўлены ў Вільні, заняліся спецыяльна прызначаныя для гэтага следчыя¹⁸. У красавіку 1868 г. толькі што прызначаны віленскім генерал-губернатарам генерал-ад'ютант А. Л. Патапаў, нават не даехаўшы да Вільні, прама з Пецярбурга накіраваў цыркуляр мінскаму губернатару, у якім прапаноўвалася замяніць нядобранадзейных чыноўнікаў, з-за якіх, як указвалася ў дакуменце, узнікалі праблемы з фальсіфікаваннем дваранскіх дакументаў.

У 1868–1869 гг. следчыя па выяўленні метадаў фальсіфікацыі дакументаў і незаконнай наблітацыі ў Віленскай губерні выявілі спосабы і напрамкі такой дзейнасці. Так, Віленскі дваранскі дэпутацкі сход, які хадайнічаў пра зацвярджэнне якога-

¹⁸ Там жа. Арк. 13.

небудзь роду ў дваранстве, сярод асоб прыналежных да гэтага роду, прымаў за жывых такіх людзей, якія ўжо памерлі, а пасля зацвярджэння Сенатам гэтага хадайніцтва, выдаваў на імёны памерлых дваранскія дакументы зусім іншым асобам, напрыклад мяшчанам. Мела месца падмена чалавека. Фотаздымкі на дакументах яшчэ не выкарыстоўваліся. Адначасова было выяўлена, што некаторыя асобы, якія атрымалі падобныя дакументы, былі замешаны ў паўстанні 1863–1864 гг. Набытыя афіцыйныя паперы на іншае прозвішча адначасова служылі ім для прыкрыцця сваёй асобы. Былі і іншыя спосабы фальсіфікавання.

Фабрыкацыя дакументаў ажыццяўлялася таксама ў Віленскай рыма-каталіцкай кансісторыі. Сур'ёзна парушаліся правілы выдачы выпісак з метрык¹⁹. Былі выяўлены таксама фальсіфікацыі ў Мінскай губерні²⁰.

Важна адзначыць, што захады, прынятыя ў 1850–1860-я гг., мелі пэўныя пазітыўныя вынікі на змяншэнне маштабаў незаконнай набілітацыі і выкарыстання фальшывых дакументаў, але яны не спынілі фальсіфікаванняў цалкам, якія мелі месца і ў 1870-я гг. З падрабленымі дваранскімі дакументамі, напрыклад Мінскага дваранскага дэпутацка-

¹⁹ НГАБ. Ф. 295. Воп. 1. Спр. 1904. Арк. 13–16.

²⁰ Там жа. Арк. 19–19зв.

га сходу, некаторыя асобы спрабавалі ўладкавацца на працу ў аддаленых губернях. Аднак установы, куды такія асобы намагаліся паступаць на працу, альбо атрымаць там вышэйшы класны чын як дваране, дасылалі ў Мінскі дваранскі сход запыты з просьбай паведаміць, ці сапраўды род, з якога паходзіў той ці іншы дваранін, даказаў дваранства. У многіх выпадках аказвалася, што род, з якога паходзіла асоба, паходжанне якой высвятлялася, нават ніколі не даказваў дваранскага паходжання ў Мінскім дваранскім сходзе. Такія архіўныя справы не з'яўляюцца рэдкасцю²¹. Улічваючы аб'ём ранейшых фальсіфікаванняў, не здзівіла б магчымасць выяўлення фабрыкацыі звестак і такіх даведак.

У выніку неабходна адзначыць, што ўключэнне беларуска-літоўскіх зямель у склад Расійскай імперыі і расійская саслоўная палітыка па пазбаўленні дробнай шляхты правоў расійскага дваранства, стала прычынай фальсіфікавання і падробкі дваранскіх дакументаў. Маштабы гэтай з'явы былі надзвычай шырокія. Існаванне попыту на фальшывыя дакументы і падлогі стала прычынай ўзнікнення пашыранага рынку падобных паслуг. У яго дзейнасць былі заангажаваныя мясцовыя чыноўнікі, святары і служыцелі кансісторый, дваранскіх дэпутацкіх сходаў. Яшчэ адной прычынай

²¹ НГАБ. Ф. 319. Спр. 524. Арк. 43–44, 124–124зв, 126.

падробкі дваранскіх пасведчанняў стала імкненне часткі падаткаабкладаемага насельніцтва да змены свайго сацыяльна-прававога становішча ва ўмовах яго жорсткай рэгламентацыі ў Расійскай імперыі, імкненне паўпрывілеяваных катэгорый (зьямяне, вольныя людзі, панцырныя баяры і інш.) былой Рэчы Паспалітай прыпісацца да расійскага дваранства дзеля захавання сваіх ільгот.

Дзеянні ўлад па супрацьдзеянні фальсіфікацыям доўгія дзесяцігоддзі не прыносілі жаданага плёну, хоць не заўсёды заставаліся цалкам безвыніковымі. Фальсіфікаванні дакументаў сталі прычынай стварэння шматлікіх рэвізійных камісій у 1830–1850 гг., а таксама прычынай правядзення архіўнай рэформы 1852 г. у заходніх губернях імперыі, узмоцненага кантролю за рэалізацыяй кадравай палітыкі ў 1860-я гг. Аднак усе гэтыя захады так і не выкаранілі цалкам з’явы фальсіфікацыі дакументаў аж да 1870-х гг. Неабходна прызнаць, што фальсіфікаванні дваранскіх дакументаў былі значным фактарам, які ўплываў і на фарміраванне саслоўнай і сацыяльнай структуры грамадства беларуска-літоўскіх губерняў. Фальсіфікаванні былі адной з нямногіх магчымасцей для саслоўнай мабільнасці ва ўмовах імперскай рэчаіснасці. Фальсіфікацыі і падлогі былі сродкам для нелегальных заробкаў і ўзбагачэння адных і пазбягання падуш-

нага падатку і рэкруцкай службы для іншых. Паколькі фальсіфікаванні дакументальных доказаў аб дваранскім паходжанні было надзвычай пашыранай з’явай, то асобам, якія сёння заказваюць шляхецкія радаводы ў архіўных установах, неабходна мець на ўвазе, што яны з вельмі вялікай доляй верагоднасці могуць утрымліваць несапраўдныя дадзеныя пра іх продкаў, якія і падраблялі афіцыйныя паперы дзеля зацвярджэння ў расійскім дваранстве.

ЗМЕСТ

Прывітальнае слова
дырэктара Інстытута гісторыі НАН Беларусі
В. В. Даніловіча..... 5

Прывітальнае слова
акадэміка-сакратара Аддзялення гуманітарных
наук і мастацтваў НАН Беларусі А. А. Кавалені 8

Прывітальнае слова біскупа Юрыя 14

Пётр Бухавец

Эдвард Вайніловіч — удзельнік мінскага таварыства
сельскай гаспадаркі (1878–1888 гг.)..... 18

Татяна Долгач

Деятельность Эдварда Войниловича в минском
обществе сельского хозяйства 26

Уладзіслаў Завальнюк

Хрысціянскі аскетызм — лёс Эдварда Вайніловіча 43

Раіса Зянюк, Валянціна Яноўская

Традыцыі фундатарскай дзейнасці ў Беларусі 53

Віктар Кахновіч

Гаспадарка ў маёнтках Эдварда Вайніловіча
на мяжы XIX–XX стст. 73

Юлія Литвинчук

Делопроизводственные материалы Минской
губернской строительной комиссии как исторический
источник по истории малой родины Э. Войниловича 97

Валянцін Мазец

Эдвард Вайніловіч і працэс інстытуалізацыі
беларускай дзяржаўнасці ў 1917–1918 гг. 106

Віталь Макарэвіч

Фальсіфікаванне дваранскіх дакументаў
у беларуска-літоўскіх губернях Расійскай Імперыі
(30–70-я гг. XIX ст.) 120

Адам Мальдзіс

Зямля капыльская — не «інтэлектуальная
глушэча»! 136

Владзімір Путик

Минское общество сельских хозяев как фактор
формирования элементов гражданского общества
в северо-западном крае Российской Империи 144

Алена Сакольчык

Слуцк і гімназічныя гады Э. Вайніловіча
ў перыяд паўстання 1863–1864 гг. 156

Святлана Талмачова

Дзейнасць Мінскага губернскага земства па аказанні
агранамічнай дапамогі насельніцтву 168

Сяргей Траццяк

«Апошні беларускі баярын»: Эдвард Вайніловіч
і мірныя перагаворы ў рызе (1920–1921 гг.) 193

Звесткі пра аўтараў 214